

הטרילוגיה של המערכות העוקבות

החל מהמחצית השנייה של המאה ה-20 מרבית העימותים הם אסימטריים ופורצים ביוזמת הצד החלש במגמה לשנות את הסטטוס קוו. הצד החזק בעימות מתמודד עם האתגר הזה באמצעות סדרה של מערכות עוקבות שמטרתן ליטול את היוזמה ולהכריע את העימות לטובתו - עד כה במידה מוגבלת של הצלחה

אל"ם (מיל') ד"ר שאול שי

לפיכך ניתן לומר כי המלחמות של המאה ה-21 מתאפיינות במורכבות צבאית ופוליטית שמחייבת לגבש תפיסה חדשנית להתמודדות עם אתגריה הייחודיים. המאמר הזה בוחן ארבע זירות מערכה מודרניות: אפגניסטן (2001), עיראק (2003), צ'צ'ניה (1999) והעימות הישראלי-פלסטיני (2000). [התאריכים מתייחסים לתחילת העימותים].

אף שלכל זירה מאפיינים ייחודיים, הרי שניתן להצביע על

העיזן הנוכחי מתאפיין בכך שהמדינות איבדו את המונופול שהיה להן על הפעלת הכוח

קווי דמיון מובהקים שמשקפים את אופיה של המערכה המודרנית (ראו טבלה 1):

- כל המדינות החזקות בזירות העימות הן דמוקרטיות, (ארה"ב ישראל, רוסיה).
- כל המדינות או היישויות החלשות בזירות העימות הן מוסלמיות (אפגניסטן, עיראק, צ'צ'ניה, הרשות הפלסטינית).
- כל המדינות או היישויות החלשות בזירות העימות מייצגות סוגים שונים של משטרים דיקטטוריים, אוטוקרטיים או תיאוקרטיים. (משטר הטליבאן היה דיקטטורה תיאוקרטית, הרשות הפלסטינית בתקופתו של ערפאת הייתה אוטוקרטית, המשטר של מסחאדוב בצ'צ'ניה היה דיקטטורה אוטוקרטית, המשטר של סדאם חוסיין היה דיקטטורה חילונית).
- ארבע המדינות או היישויות החלשות עשו שימוש בטרור כדי לקדם את מטרותיהן.
- מנקודת מבטו של האיסלאם הרדיקלי מחד ושל סמואל הנטינגטון מאידך אלה הם עימותים בין ציוויליזציות. בלשונו של אוסאמה בן-לאדן מדובר במלחמה בין האיסלאם לבין "הברית היהודית-צלבנית".

המלחמות של סוף המאה ה-20 ושל תחילת המאה ה-21 מתאפיינות בכך שהן מתנהלות לאורך זמן בין מדינות לבין יישויות מעין-מדינתיות או בין מדינות לארגוני טרור. במילים אחרות: אלה הן מלחמות אסימטריות מתמשכות.

הצבאות של מדינות הלאום נבנו מבחינה תפיסתית, ארגונית ומבנית כדי להתמודד עם צבאות דומים, אולם העיזן הנוכחי מתאפיין בכך שהמדינות איבדו את המונופול שהיה להן על הפעלת הכוח. הפעלת הכוח "הופרטה" למעשה, וכיום יכולים גורמים לא מדינתיים לקרוא תיגר על מדינות הלאום. במרבית המקרים שואפת מדינת הלאום לשמור על היציבות ועל הסטטוס קוו, ואילו היישויות המעין-מדינתיות וארגוני הטרור חותרים לשנות את המצב הקיים. לפיכך מרבית העימותים פורצים ומתנהלים ביוזמת הצד החלש למרות האסימטריה המובהקת בכל שלבי העימות.

הצד החלש נוקט בדרך כלל אסטרטגיה של התשה (טרור וגרילה) שמטרתה להשיג הכרעה תודעתית של היריב, שכן הוא יודע שאין בכוחו להשיג הכרעה פיזית.

במציאות הגיאופוליטית של תחילת המאה ה-21 מתקשה הצד החזק - למרות עדיפותו המוחלטת לעומת יריבו - למצות את מלוא יכולתו, ולעיתים הצלחה צבאית שלו מובילה לכישלון מדיני והסברתי. לארה"ב - ובוודאי שלקואליציות שהיא עומדת במרכזן - יש כיום יכולת בלתי מעורערת להכריע מדינות לאום הנחותות ממנה בעוצמתן ולשנות את משטריהן אם רק תחפוץ בכך, אולם הכרעה כזאת - כפי שראינו בעיראק - משנה את פני הזירה ויוצרת מערכת כאוטית שבה מאבדת מעצמת העל את יתרונותיה ומוצאת את עצמה חשופה לאסטרטגיה של אסימטריה הפוכה שאותה מפעילים יריביה. בעוד שלצד החזק בעימות יש יכולת להרוס משטר, הרי שהוא מתקשה מאוד לבנות חלופה יעילה למשטר שחוסל.

רמ"ח היסטוריה

טבלה 1: מאפייני הוצדדים היריבים במערכות האסימטריות המתמשכות

הצד החלש	הצד החזק	היריבים	
		הזירה	
הטליבאן – דיקטטורה אל-קאעידה – ארגון טרור	ארה"ב – מעצמת על דמוקרטית	אפגניסטן	
סדאם חוסיין – משטר דיקטטורי חילוני	ארה"ב – מעצמת על דמוקרטית	עיראק	
משטר נבחר המבוסס על תשתית של מיליציה טרוריסטית	רוסיה – מעצמה דמוקרטית	צ'צ'ניה	
יישות מדינתית (הרשות הפלסטינית) הפועלת לצד ארגוני טרור	ישראל – מדינה דמוקרטית	ישראל-פלסטינים	

האסטרטגיה של רצף המערכות. בכל הדוגמאות שנבחנו במאמר הזה הושגה הכרעה צבאית במערכה המעצבת, אולם הצד החזק לא הצליח להשלים בהצלחה את המערכה המייצבת, וכן כשלו הניסיונות לעבור למערכה האוחרת המדינית. מציאות של חוסר יציבות ביטחונית ופוליטית מנעה את מימוש התכלית האסטרטגית שעמדה ביסוד סדרת המערכות העוקבות.

המענה למצב שבו נבלם הצד החזק בשלב המערכה המייצבת הוא גיבוש תכלית אסטרטגית מעודכנת ורלוונטית וניהול סדרה חדשה של מערכות עוקבות. הסדרה הזאת אמורה לכל הפחות להתחיל מנקודת פתיחה טובה יותר מזו של סדרת המערכות שקדמה לה.

הפרק הבא יבחן את מאפייני המערכות העוקבות בפרספקטיבה היסטורית בארבע זירות העימות העומדות במוקד המאמר הזה.

המערכה המקדימה

המערכה המקדימה נפתחת בדרך כלל ביוזמת הצד החלש ובאה לידי ביטוי במגוון פעולות שבאמצעותן מנסה הצד החלש בעימות לקדם את מטרותיו:

- אפגניסטן – ארגון אל-קאעידה בחסות משטר הטליבאן פתח במערכה (ג'יהאד) נגד "הברית היהודית-צלבנית" ונגד יתר "אויבי האיסלאם" באמצעות פעילות טרור חובקת עולם.
  - עיראק – משטר סדאם חוסיין ניהל מאבק (בדרך כלל בלתי אלים) לנטרול משטר הסנקציות שאכפה עליו ארה"ב.
  - צ'צ'ניה – הצ'צ'נים פתחו במלחמת טרור וגרילה נגד רוסיה כדי להשיג עצמאות.
  - הסכסוך הישראלי-פלסטיני – הפלסטינים פתחו במערכת טרור נגד ישראל כדי לאלץ אותה לקבל את תנאיהם להסדרת העימות.
- כאמור, המערכה המקדימה נפתחת ומתנהלת ביוזמת הצד החלש, והוא זה ששולט בדרך כלל על גובה הלהבות, דהיינו על עוצמת העימות. הצד החלש משלב במהלכים האלימים גם מערכת הסברה המיועדת לתמוך בצדקת דרכו ובטיעונו.

המאמר משווה בין ארבע זירות העימות ומציע מודל לניתוח העימותים שיוכל להיות בסיס לתכנון מערכות דומות בעתיד. קראתי למודל הזה בשם "הטרילוגיה של המערכות העוקבות", והוא מאפשר להתבונן בצורה חדשה במלחמות האסימטריות המתמשכות המאפיינות את המאה ה-21.

תפיסת המערכות העוקבות

ניתוח של ארבעת העימותים העומדים במוקד המאמר הזה מלמד שבכולם יש שני שלבים עיקריים:

- **השלב הראשון** – המערכה המקדימה, שאותה יוזם הצד החלש בעימות כדי לנסות לשנות את הסטטוס קוו ולקדם את מטרותיו.
- **השלב השני** – סדרת המערכות העוקבות, שאותה יוזם הצד החזק בתגובה למערכה המקדימה. סדרת המערכות העוקבות נועדה ליטול את היוזמה מהצד החלש – שכאמור היה זה שפתח במערכה – ולעצב מציאות חדשה, שבה יוגשמו האינטרסים האסטרטגיים של הצד החזק. השלב השני מורכב משלוש מערכות עוקבות המיועדות לממש תכלית אסטרטגית אחת.

במציאות הגיאופוליטית של תחילת המאה ה-21 מתקשה הצד החזק למצות את מלוא יכולתו, ולעיתים הצלחה צבאית שלו מובילה לכישלון מדיני והסברתי

המערכה הראשונה של השלב השני היא המערכה המעצבת, ומטרתה היא לשנות באופן מהותי את המציאות שיצר הצד החלש במערכה המקדימה.

המערכה השנייה היא המערכה המייצבת, ומטרתה היא למצות את הישגי המערכה המעצבת.

המערכה השלישית מכונה המערכה האוחרת או המערכה המדינית. עצם קיומה של המערכה השלישית מותנה בהצלחת המערכות שקדמו לה, ומטרתה היא לממש את התכלית

טבלה 2: תפיסת המערכות העוקבות

מערכה-מעצבת ◀ מערכה מייצבת ◀ מערכה אחרת
מדינית

במערכה המקדימה מתקשה הצד החזק בעימות להביא לידי ביטוי את יתרונו, והעדיפות מוקנית לעוצמת החולשה של הצד החלש, שדעת הקהל רואה בו בדרך כלל את הקורבן ולא את התוקפן, אף שהעימות מתחיל ביוזמתו.

מאפייני המערכה המקדימה בזירות השונות אפגניסטן

- 1996 – הטליבאן עולה לשלטון, מכונן משטר איסלאמי רדיקלי, פוגע קשות בזכויות האדם (במיוחד בנשים ובבני מיעוטים) ותומך בארגוני טרור איסלאמיים.
- 1996 – בן-לאדן חוזר לאפגניסטן ומקים בה את תשתית הטרור של אל-קאעידה. נכרתת ברית בין בן-לאדן למולה מוחמד עומר, מנהיג הטליבאן.
- 1998 – ארגון אל-קאעידה מכריז על ג'יהאד נגד "הברית היהודית-צלבנית" ופותח בסדרת פיגועים נגד יעדים אמריקניים (בקניה ובטנזניה). ארה"ב דורשת מאפגניסטן להסגיר את בן-לאדן ותוקפת את מחנותיו שם בטילי שיוט.
- 2000-2001 – ארה"ב מנהלת מאבק מוגבל נגד אל-קאעידה. מצד אחד היא משתדלת לעשות דה לגיטימציה למשטר הטליבאן (תומך בטרור, סוחר בסמים, פוגע בזכויות האדם),

המערכה המקדימה נפתחת בדרך כלל ביוזמת הצד החלש ובאה לידי ביטוי במגוון פעולות שבאמצעותן מנסה הצד החלש בעימות לקדם את מטרותיו

- אך מצד שני היא מנהלת איתו דיאלוג ישיר ועקיף עד אוגוסט 2001.
- 9 בספטמבר 2001 – סדרת הפיגועים של אל-קאעידה בארה"ב, שבעקבותיה מחליטה ארה"ב להכריז מלחמה על אל-קאעידה ועל הטליבאן.
- אוקטובר 2001 – קואליציה בראשות ארה"ב פותחת במתקפה נגד משטר הטליבאן באפגניסטן.

עיראק

- 1991 – מלחמת המפרץ הראשונה: קואליציה בראשות ארה"ב משחררת את כוויית מידי עיראק. ארה"ב ממשיכה להשליט על עיראק משטר של סנקציות ושל פיקוח.
- 1991-2001 – משטרו של סדאם חוסיין מנסה לכרסם בפיקוח האו"ם ובמשטר הסנקציות.
- 2001 – פיגועי אל-קאעידה, שבעקבותיהם מכריזה ארה"ב

על מלחמה עולמית נגד הטרור ונגד המדינות התומכות בטרור, ובראשן מדינות "ציר הרשע": עיראק, איראן וצפון-קוריאה. הממשל האמריקני קובע שהיעד המרכזי שלו הוא משטרו של סדאם חוסיין.

- 2002-2003 – ארה"ב דורשת מעיראק להתפרק מיכולותיה הבלתי קונוונציונליות ותובעת את סילוקו מהשלטון של סדאם חוסיין.
- מרס 2003 – מתחילה המתקפה האמריקנית בעיראק.

צ'צ'ניה

- המלחמה הראשונה בין רוסיה לצ'צ'ניה (1994-1996) – רוסיה נוחלת מפלה ונסוגה, אך אינה מכירה בעצמאותה של צ'צ'ניה. לאחר ניצחונם פותחים הצ'צ'נים בפעולות טרור בתוך רוסיה ובפעולות חתרנות במדינות הגובלות בצ'צ'ניה.
- 1999 – גל טרור שהרוסים מייחסים לצ'צ'ניה: פיצוץ בתחנות רכבת תחתית ופיצוץ בנייני מגורים. מספר הנפגעים בפיגועים האלה מגיע למאות רבות. ולדימיר פוטיין נבחר לנשיא רוסיה – בין היתר בזכות הבטחתו לשים קץ לטרור הצ'צ'ני.
- דצמבר 1999 – רוסיה פולשת לצ'צ'ניה, ומתחילה המלחמה השנייה בין רוסיה לצ'צ'ניה.

העימות הישראלי-פלסטיני

- 1993-2000 – הסכם אוסלו. הצדדים מיישמים בהדרגה ובאופן חלקי את ההסכם. היישום רצוף משברים (מנהרת הכותל, יום הנכבה ועוד) וטרור מתמשך של מתנגדי ההסכם (החמאס והג'יהאד האיסלאמי).
- ספטמבר 2000 – ערפאת מחליט ליזום את אינתיפאדת אל-אקצא כדי לכפות על ישראל תנאים טובים מאלה שהוצעו לו בקמפ דייוויד.
- ספטמבר 2000-מרס 2002 – מערכת טרור יזומה של הרשות הפלסטינית בשיתוף עם ארגוני הטרור הפלסטיניים.
- מרס 2002 – גל טרור מזעזע את ישראל, ששיאו הוא הפיגוע בליל הסדר במלון פארק בנתניה. באותו חודש בלבד נהרגים יותר מ-130 ישראלים בפעולות טרור.
- 29 במרס 2002 – צה"ל יוצא למבצע "חומת מגן".

המערכה המקדימה לסדרת המערכות העוקבות

הצד החזק מחליט לצאת לסדרה של מערכות עוקבות כאשר הוא מגיע למסקנה שהמציאות היא בלתי נסבלת ויש לשנותה. המציאות הבלתי נסבלת הזאת יכולה להיות שחיקה ואבדות מצטברות כבדות, מתקפה חריגה בהיקפה של הצד החלש או איום אסטרטגי שיוצר הצד החלש. למשל, ישראל החליטה לצאת למבצע "חומת מגן" משום שסבלה משחיקה מצטברת במהלך שתי שנות העימות עם הפלסטינים – שחיקה שהגיעה לשיאה במרס 2002. באותו חודש היו 13 פיגועי התאבדות, שבהם נהרגו יותר מ-130 אזרחים ישראלים.

ארה"ב החליטה לצאת למלחמה נגד הטרור - בראש ובראשונה נגד ארגון אל-קאעידה ונגד משטר הטליבאן שנתן לו את חסותו - בעקבות ההתקפה חסרת התקדים ב-11 בספטמבר 2001.

רוסיה החליטה לצאת למלחמה נוספת בצ'צ'ניה ב-1999 הן בגלל הפיגועים שעשו הבדלנים הצ'צ'נים ברוסיה - פיגועים שהגיעו לשיאם בגל פיצוצי הבניינים בערים ברוסיה - והן בגלל ניסיונותיהם של הצ'צ'נים לחולל מהפכות איסלאמיות במדינות הגובלות בצ'צ'ניה.

ארה"ב החליטה לצאת למלחמה להפלת משטרו של סדאם חוסיין בגלל ההערכה (השגויה) שברשותו מלאי של נשק בלתי קונונציונלי ושהוא תומך בארגוני טרור. במילים אחרות, האמריקנים ראו בסדאם חוסיין איום אסטרטגי. בכל אחת מהדוגמאות האלה הציב לעצמו הצד החזק מטרה אסטרטגית: לשנות את המציאות באמצעות פגיעה הן בארגוני הטרור והן במשטרים שתמכו בהם.

המערכה המעצבת

מטרת המערכה המעצבת היא לשנות את המציאות הגיאור-פוליטית כך שתתאים למטרותיו ולתפיסת עולמו של יוזם המערכה. אלה הם מאפייניה המרכזיים של המערכה המעצבת: ■ היא נקודת מפנה אסטרטגית שבה נוטל הצד החזק בעימות את היוזמה ומביא לידי ביטוי את יתרונותיו.

■ היא מתנהלת לרוב בעצימות גבוהה, ובמסגרתה מנסה הצד היוזם לנטרל את היכולות הצבאיות של היריב.

■ האסימטרייה המובהקת בין שני הצדדים אינה מותרת שום ספק בנוגע לעצם יכולתו של הצד החזק להשיג הכרעה צבאית של היריב במערכה.

■ במוקד המערכה המעצבת עומד עימות בין צבאות או בין צבא לגוף מעין צבאי.

■ הכרעת כוחות הצבא של היריב היא הבסיס להשגת המטרה האסטרטגית של המערכה המעצבת: שינוי המציאות הביטחונית והפוליטית. במרבית המקרים כרוך השינוי הזה בשינוי השלטון ובהחלפת השליט.

■ בעוד שהצד החזק מקווה שאת מקומו של השלטון שהופל יתפוס שלטון חדש ונוח יותר, הרי המציאות היא בדרך כלל שאת מקום השלטון תופסת אנרכיה. כתוצאה מכך נאלץ הצד החזק, שיזם את המערכה המעצבת, להגביר את מעורבותו במדינה שמשטרה הופל.

מטרת המערכות המעצבות בזירות השונות

- אפגניסטן - מטרת האמריקנים הייתה לסלק את משטר הטליבאן ולהשמיד את תשתיות הטרור של אל-קאעידה ושל ארגוני טרור אחרים.
- עיראק - מטרת האמריקנים הייתה לסלק את משטרו של

תרשים 1: מהמערכה המקדימה לסדרת המערכות העוקבות

סדרת "מערכות עוקבות"

- היוזמה היא של הצד החזק
- ביחסי הכוחות ישנה אסימטרייה מובהקת
- המהלך הצבאי משולב במהלך מדיני
- המערכה מוגבלת בזמן

הצד החזק מגיע למסקנה שנוצר מצב בלתי נסבל ומנסה לשנותו באמצעות מתקפה חסרת תקדים. התחושה הזאת של הצד החזק נוצרת בגלל השחיקה המצטברת ומשום שהוא רואה בצד החלש איום אסטרטגי

- היוזמה היא של הצד החלש
- למערכה יש מאפיינים של מלחמת התשה
- הצד החלש נהנה מ"עוצמת החולשה"
- המערכה אינה מוגבלת בזמן

ארה"ב החליטה לצאת למלחמה להפלת משטרו של סדאם חוסיין בגלל ההערכה (השגויה) שברשותו מלאי של נשק בלתי קונוונציונלי ושהוא תומך בארגוני טרור

כינון המשטרים החדשים - הצלחה או כישלון?

- באפגניסטן חוסל משטר הטליבאן, אולם מנהיג הטליבאן, מולה מוחמד עומר, וכן בן-לאדן ורבים מבכירי המשטר ואל-קאעידה נמלטו ולא נלכדו עד היום. שרידי המשטר הישן מנהלים מלחמת טרור וגרילה נגד הממשל החדש, וספק אם הוא יוכל לשרוד ללא המשך הנוכחות האמריקנית.
- בעיראק חוסל משטרו של סדאם חוסיין, אך במדינה השתררה אנרכיה. עיראק היא כיום מדינה מוכת טרור, ולא נראה שבעתיד הנראה לעין יוכלו האמריקנים לכונן שם שלטון דמוקרטי יציב. בארה"ב גובר הלחץ להוציא את הצבא מעיראק בשל האבדות הכבדות שהוא סופג שם, וללא הנוכחות האמריקנית צפויה האנרכיה להחריף עוד יותר.
- בצ'צ'ניה חוסל משטרו של מסחאדוב ובמקומו הוקם משטר פרו רוסי, אולם הטרור הצ'צ'ני לא הודבר.
- ישראל אומנם הצליחה לצמצם את הטרור הפלסטיני, אך לא להדבירו. פיגועי ההתאבדות אומנם פחתו, אך את מקומם תפס הירי תלול המסלול. בשטחים הנתונים

סדאם חוסיין ולחסל את היכולות הבלתי קונוונציונליות של עיראק.

- צ'צ'ניה - מטרת הרוסים הייתה לסלק את משטרו העצמאי של מסחאדוב, להקים במקומו משטר פרו רוסי ולהשמיד את תשתיות הטרור בצ'צ'ניה.
  - הסכסוך הישראלי-פלסטיני - מטרתה של ישראל הייתה לשים קץ למסע הטרור של הרשות הפלסטינית ושל ארגוני הטרור. ישראל רצתה להביא לסילוקו של ערפאת, אך בגלל העדר לגיטימציה בין-לאומית לצעד כזה הסתפקה בבידודו ובנטרולו.
- שינוי המציאות הפוליטית והביטחונית באמצעות הכרעת הכושר הצבאי של היריב והפלת שליטיו מחייב לקבוע חלופה למערכת הקיימת. בכל ארבע הזירות ניסה הצד החזק לעצב מציאות פוליטית חדשה. באפגניסטן ובעיראק מנסים האמריקנים לכונן משטרים דמוקרטיים, בצ'צ'ניה הקימו הרוסים משטר אוהד שמוכן להסתפק באוטונומיה ולהישאר חלק מרוסיה, ואילו ישראל החרימה את ערפאת ("הוא לא רלוונטי"), אך מקיימת מגעים יורשו.

לשליטה פלסטינית השתררה אנרכיה, ותנועת החמאס ניצלה אותה כדי לעלות לשלטון. ההתפתחויות האלה מלמדות שהלחימה בין ישראל לפלסטינים צפויה להימשך עוד זמן רב.

מאפייני המערכה המייצבת

- המערכה המעצבת מביאה לחיסול הכוחות הצבאיים או הצבאיים למחצה ולהפלתו או לנטרולו של המשטר שהקים הצד החלש. כתוצאה מכך נוצר חלל שלטוני וביטחוני, שהצד החזק מעוניין לצמצם את משכו ככל האפשר.
- לצד החזק גם יש שאיפות מאוד ברורות בנוגע לזהות הגורמים שימלאו את החלל השלטוני, אך השאיפות האלה לרוב אינן מתגשמות. קריסת המערכת השלטונית של הצד החלש גורמת לעלייתם של מוקדי כוח פוליטיים וצבאיים חלופיים ומבוזרים, שלרוב עוינים את הצד החזק ופותחים נגדו במערכת של טרור ושל גרילה. יתר על כן, גורמי השלטון שהובסו פותחים אף הם בלוחמת טרור וגרילה כדי למנוע מהצד החזק לקצור את פירות ההכרעה שהשיג במערכה המעצבת. הצד החזק נאלץ אפוא להילחם נגד יריבים חמקמקים שאין להם מה להפסיד ושפועלים בדפוסי פעולה שמנטרלים את עדיפותו (אסימטריה הפוכה).
- בעוד ששלב המערכה המעצבת הוא גבוה עצימות, בעל מטרות מוגדרות ומוגבל בזמן, הרי למערכה המייצבת יש אופי של מלחמת התשה שאותה נוקט הצד החלש. בדרך הזאת הוא מקשה על הצד החזק לשמר ולהרחיב את הישגיה של המערכה המעצבת.
- בשל קריסת המערכת השלטונית של הצד החלש נאלץ הצד החזק לדאוג בעצמו לצרכיה השוטפים של האוכלוסייה האזרחית. זהו הבדל חשוב. נוסף בין המערכה המעצבת למערכה המייצבת: בעוד שבמוקד המערכה המעצבת עומד המרכיב הצבאי, הרי במערכה המייצבת נדרש שילוב הולך וגובר של מרכיבים אזרחיים.
- במקביל להתמודדות עם אתגרי הטרור והגרילה והצורך לתת מענה הומניטרי לאוכלוסייה האזרחית שואף הצד החזק גם לגבש חלופה שלטונית למשטר שהופל או שקרס.
- מהלכי המערכה המייצבת מחייבים להביא בחשבון את המערכה המדינית שמתלווה אליה, ולפיכך המגמה היא לצמצם את החיכוך ולנסות להביא לרגיעה וליציבות שיהיו הבסיס לכינון המשטר החלופי. אבל את הרגיעה ואת היציבות האלה קשה מאוד להשיג, שכן בשלב המערכה המייצבת מתחוללת בדרך כלל "גלישה" (Spill Over) של המערכה: המצב הכאוטי הופך להיות מוקד משיכה לטרוריסטים מהג'יהאד העולמי, והזירה המקומית הופכת לזירה של טרור בין-לאומי. ואם לא די בכך, הרי הזירה המקומית מקרינה על סביבותיה ומייצאת את הטרור ואת החתרנות למדינות השכנות.
- המערכה המייצבת מתנהלת אפוא בסביבה כאוטית, במציאות של לחימה מבוזרת ובלתי סדורה ושל מעורבות גוברת של הסביבה הקרובה והרחוקה. לכן מחייבת המערכה המייצבת את הצד החזק לנקוט פעולות להכלת העימות,

לבידוד גבולות המערכה ולבידול בתוך זירת המערכה בין הגורמים החתרניים לבין האוכלוסייה והגורמים המשתפים פעולה עם השלטון החדש.

- במסגרת המערכה המייצבת מוקמת לרוב ממשלת מעבר זמנית (ממשלה ממונה) שתפקידה הוא לנהל את המדינה. במקביל מתחילה בנייה של כוחות ביטחון במקום אלה שהוכרעו. כוחות הביטחון האלה כפופים לממשלה הזמנית ואמורים להשתלב במאבק בגורמים החתרניים.
- אולם במהלך המערכה המייצבת נוצרת שחיקה הדרגתית בלגיטימציה לפעילותו של הצד החזק. האוכלוסייה

מטרת המערכה המעצבת היא לשנות את המציאות הגיאופוליטית כך שתתאים למטרותיו ולתפיסת עולמו של יוזם המערכה

- המקומית וכן דעת הקהל בעולם רואים בו במידה הולכת וגוברת כובש, שעיקר עניינו הוא להפיק רווחים מהכיבוש. גם דעת הקהל של הצד החזק הולכת ומאבדת את סבלנותה למלחמה המתמשכת ומצפה להחזרתם ההדרגתית הביתה של החיילים בעקבות ההכרעה שהושגה כביכול במערכה המעצבת.

המערכה המייצבת בזירות העימות אפגניסטן

- מאז כבשו האמריקנים את אפגניסטן הם נלחמים שם ברציפות יחד עם כוחות הקואליציה נגד שרידי כוחות הטליבאן ונגד ארגון אל-קאעידה.
- העימות באפגניסטן גלש למדינות השכנות, והמאבק נגד תשתיות הטליבאן ואל-קאעידה מתנהל כיום גם בפקיסטן, באוזבקיסטן ובתג'יקיסטן.
- בעקבות חיסול תשתיותיו באפגניסטן אין כיום לאל-קאעידה מרכז אחד אלא מרכזים קטנים רבים בכל רחבי העולם. כל מרכז כזה הוא אוטונומי למדי.
- ממשלתו הפרו אמריקנית של חמיד קרזאי שולטת למעשה רק בעיר הבירה קאבול, ואילו כל הפריפריה נמצאת מחוץ לתחום השליטה של השלטון המרכזי. מהסיבה הזאת אין ביכולתם של השלטון בקאבול ושל בעלי בריתו האמריקנים לשקם את המדינה.

עיראק

- עיראק הפכה לזירת הפעילות המרכזית של הג'יהאד העולמי, וכתוצאה מכך נאלצים כוחות הקואליציה, ובמיוחד האמריקנים, להילחם שם ברציפות, ללא רגע אחד של הפוגה. במהלך המלחמה הזאת סופגים האמריקנים והכוחות העיראקיים הנאמנים להם אבדות כבדות. לצד גורמי הג'יהאד נלחמים נגד כוחות הקואליציה ונגד המשטר

השטחים הפלסטיניים השתררה אנרכיה. את סדר היום בשטחים מכתיבות כיום קבוצות חמושות שונות, ולשלטון המרכזי אין די כוח כדי לכפות עליהן את מרותו. בשעה שהמאמר הזה ירד לדפוס התברר כי תנועת החמאס, שניצחה בבחירות לפרלמנט הפלסטיני, תרכיב את הממשלה הפלסטינית הבאה. עם זאת ההערכות המקובלות גורסות שהשלטון המרכזי הפלסטיני לא יצליח להתבסס, וצפוי המשך של האנרכיה בשטחים.

■ העימות הישראלי-פלסטיני הפך גם מקור משיכה לגורמים מהג'יהאד העולמי, שמשתיפים לעיתים פעולה עם הטרור הפלסטיני, דוגמת הפיגועים בסיני או ירי הקטיושות מדרום לבנון לשטח ישראל בסוף דצמבר 2005. פעולות הטרור האלה מגבירות את המתחות בין המדינות באזור והן ביטוי לגלישת העימות מחוץ לגבולות ישראל.

המערכה האחרת (המדינית)

המערכה הזאת אמורה להיות אזרחית (פוליטית, כלכלית, הומניטרית), שבמוקדה עומד בניית המדינה (State Building). המעבר למערכה הזאת מותנה ביכולת להשיג יציבות ביטחונית, אף שחלק מההכנות למערכה הזאת וכמה ממהלכיה הראשוניים מתבצעים כבר במהלך המערכה המייצבת ותוך כדי התמודדות עם איומי הטרור.

המערכה האחרת אמורה לקטוף את פירות המערכות שקדמו לה ולממש את המטרות האסטרטגיות שבעבורן יצא הצד החזק מלכתחילה לסדרת המערכות. במרבית המקרים כוללת המערכה האחרת את המרכיבים הבאים:

- כינון חוקה דמוקרטית.
- בחירות לנשיאות (כדי להחליף את הממשלה הממונה שמוקמת בדרך כלל בשלב המערכה המייצבת).
- בחירות לפרלמנט.
- שיקום התשתיות וסיוע כלכלי והומניטרי לתושבי המדינה.
- התהליך הדמוקרטי הוא במרבית המקרים זר לתרבות הפוליטית של החברה המקומית. התושבים רואים בניסיון

דעת הקהל של הצד החזק הולכת ומאבדת את סבלנותה למלחמה המתמשכת ומצפה להחזרתם הביתה של החיילים בעקבות ההכרעה שהושגה נביכול במערכה המעצבת

לכפות עליהם דמוקרטיה מהלך שנועד להנציח את השליטה של הגורם שפלש אליהם, ואילו המנהיגים שזוכים לתמיכת הכוח הזר נחשבים לעושי דברו ואינם זוכים לגיטימציה מהציבור הרחב.

תהליכי בניית המדינה אפגניסטן

כבר בסוף המערכה המעצבת, בדצמבר 2001, כוננו כוחות הקואליציה ממשלת מעבר זמנית בראשות חמיד קרזאי. ב-2003

העיראקי החדש גם גורמי טרור מקומיים – בעיקר אנשי המשטר הקודם, שנושלו מכל נכסיהם בשלטון.

■ העימות בעיראק גלש למדינות השכנות: למשל אל-קאעידה החל לבצע פיגועים גדולים בסעודיה ובירדן ובאחרונה אף ניכר מאמץ שלו לפעול נגד ישראל מתוך השטחים ומתוך שכנותיה (ירי קטיושות לעבר אילת מירדן וירי קטיושות על הגליל מדרום לבנון).

■ השלטון המרכזי החדש בעיראק אומנם קיבל לגיטימציה בעקבות הבחירות שהתקיימו שם לנשיאות ולפרלמנט, אך

עיראק הפכה לזירת הפעילות המרכזית של הג'יהאד העולמי, וכתוצאה מכך נאלצים כוחות הקואליציה, ובמיוחד האמריקנים, להילחם שם ברציפות, ללא רגע אחד של הפוגה. במהלך המלחמה הזאת סופגים האמריקנים והכוחות העיראקיים הנאמנים להם אבדות נכדות

אינו מצליח להדביר את הטרור ולממש את סמכותו בכל שטח המדינה. בנסיבות האלה הוא גם אינו מצליח לפעול לשיקום המדינה. למשל, יצוא הנפט של עיראק אינו מצליח להתאושש בשל פיגועים חוזרים ונשנים בתשתיותיו.

צ'צ'ניה

■ מאז כבשו הרוסים את צ'צ'ניה הם נלחמים ברציפות נגד גורמי טרור מקומיים שקיבלו תגבורות מבחוץ (הג'יהאד העולמי).

■ מצ'צ'ניה גלש העימות לרפובליקות השכנות – ובהן אבחזיה, אוסטיה וגרוזיה – וגם לרוסיה.

■ בשנה האחרונה (2005) היו לשלטון הפרו רוסי הישגים רבים בהשלטת סמכותו על כל המדינה. שלטונו בשליש הצפוני, המישורי, של המדינה הוא מוחלט, ושם גם החלו פעולות נמרצות לשיקום הכלכלה. גם בשני השלישים הדרומיים של המדינה הצליח השלטון לבסס במידת מה את סמכותו, אולם שם עדיין פועלים ארגוני הטרור הצ'צ'ניים, ולכן פעולות השיקום הכלכליות מתעכבות. בכל מקרה, עדיין יש צורך בנוכחות של הצבא הרוסי כדי להגן על המשטר מפני הטרור הצ'צ'ני. יתר על כן, הטרור הצ'צ'ני ממשיך להכות במטרות בתוך רוסיה ובשכנותיה של צ'צ'ניה דוגמת הטבח בבית הספר בביסלאן (ספטמבר 2004, 344 הרוגים) ופיגועים קשים נוספים.

העימות הישראלי-פלסטיני

■ גם לאחר מבצע "חומת מגן" נמשך הטרור הפלסטיני, אך בהיקף מצומצם בהרבה מכפי שהיה לפני המבצע.

■ עם זאת השלטון הפלסטיני (הרשות) החל לקרוס, ובכל

לאחר ההלם הראשוני שנבע מהכיבוש האמריקני, התארגנו מחדש הטליבאן ואל-קאעידה ומנהלים מלחמת גרילה מתישה נגד הכוחות הזרים השוהים באפגניסטן ונגד המשטר הפרו מערבי

נקבעה חוקה לאפגניסטן, ב-2004 התקיימו הבחירות לנשיאות, ושנה לאחר מכן התקיימו הבחירות לפרלמנט.

כפי שכבר צוין, המשטר באפגניסטן שולט בפועל רק על עיר הבירה קאבול, ואילו בפריפריה שולטים גורמי כוח מקומיים על בסיס שבטי ואתני וכן מיליציות שונות. יתר על כן, לאחר ההלם הראשוני שנבע מהכיבוש האמריקני, התארגנו מחדש הטליבאן ואל-קאעידה ומנהלים מלחמת גרילה מתישה נגד הכוחות הזרים השוהים באפגניסטן ונגד המשטר הפרו מערבי. המלחמה הזאת פוגעת קשות במאמצים לשקם את המדינה, ואלה לא מתקדמים למרות המיליארדים שמזרימים לשם האמריקנים.

עיראק

"על הנייר" מתקדמת הדמוקרטיזציה של עיראק במהירות רבה. ב-2004 נערכו הבחירות לנשיאות, ושנה לאחר מכן נערכו הבחירות לפרלמנט. העיראקים נהרו לקלפיות כדי לממש את זכותם להצביע, ובכל זאת המצב בעיראק נראה כלאחר ייאוש: 120 אלף החיילים האמריקנים המוצבים שם אינם מצליחים לבלום את מתקפת הטרור, שבה משתתפים עיראקים לצד גורמי חוץ רבים, וזו גובה אלפי הרוגים בשנה – בעיקר בקרב האוכלוסייה המקומית, אך גם בקרב הכוחות של בעלות הברית. בנסיבות של העדר ביטחון מוחלט בכל רחבי המדינה – אפילו

בעיר הבירה – אין הרבה משמעות לדמוקרטיה, ואי-אפשר לדבר על שיקום כלכלי.

צ'צ'ניה

לאחר שהרוסים השלימו את כיבושה של צ'צ'ניה הם כוננו בה ממשלת מעבר זמנית. בשנת 2003 הם ערכו משאל עם בנוגע לעתיד החבל, והמצביעים הכריעו בעד המשך הפדרציה עם רוסיה. שנה לאחר מכן נערכו בחירות לנשיאות, אך הנשיא הנבחר אחמד קדירוב, שהיה בן טיפוחיה של מוסקבה, נרצח במאי 2004 באמצעות פצצה רבת עוצמה שהוטמנה מתחת למושביו באיצטדיון בעיר הבירה גרוזני. כיום נמשך הטרור הצ'צ'ני בתוך צ'צ'ניה וגם מחוצה לה. אומנם במהלך 2005 חלה ירידה של ממש בהיקפו, אך הרוסים עדיין נאלצים להחזיק שם כוחות צבא גדולים. גם בלחימה בצ'צ'ניה מעורבים גורמים מהג'יהאד העולמי, ואלה מקשים על הממשלה להטיל את מרותה בכל שטחה של המדינה. כאמור, מהשיקום הכלכלי נהנה בעיקר החלק הצפוני של המדינה, שהוא מישורי, ושבו הצליחו כוחות הביטחון הרוסיים בסיוע כוחות הביטחון הצ'צ'ניים הנאמנים לממשל הפרו רוסי להדביר למעשה את הטרור.

העימות הישראלי-פלסטיני

האנרכיה ברשות הפלסטינית, שאותה טיפח ערפאת משיקולים

טבלה 3: המאבק על הלגיטימציה

מידת הלגיטימציה בזירת הפנים		מידת הלגיטימציה בזירה הבינ-לאומית		
אפגניסטן	עיראק	צ'צ'ניה	ישראל	
גבוהה מאוד	גבוהה	בינונית מאוד	בינונית	מערכה מקדימה
גבוהה מאוד	גבוהה	בינונית	בינונית	מערכה מעצבת
בינונית	בינונית	נמוכה	בינונית	מערכה מייצבת
בינונית	בינונית	נמוכה	בינונית	מערכה אחרת

אסטרטגיים, הלכה והחריפה לאחר מותו, וכעת נותרו בשטחים הפלסטיניים מעט מאוד סממנים של שלטון מרכזי. המאפיין הבולט ביותר של שלטון מרכזי – המונופול על הפעלת הכוח – מעולם לא היה קיים בשטחים הפלסטיניים, ולא נראה שהמצב הזה ישתנה לאחר הבחירות לפרלמנט ברשות, שבהן זכתה תנועת החמאס בניצחון סוחף. המשך פעולות הטרור שמבצעים גורמי הכוח השונים נגד ישראל מחייב את המשך הנוכחות והלחימה של כוחות הביטחון של ישראל בשטחים הפלסטיניים.

רצף המערכות ומדי הזמן והלגיטימציה

העימותים המנותחים במחקר הזה מתאפיינים בכך שמדובר בהתמודדות אסימטריות בין מדינות דמוקרטיות לבין מדינות לא דמוקרטיות או יישויות שהן מעין מדינות או ארגוני טרור וגרילה.

המדינה הדמוקרטית מחויבת מעצם מהותה לפעול על בסיס

האנרכיה ברשות הפלסטינית, שאותה טיפח ערפאת משיקולים אסטרטגיים, הלכה והחריפה לאחר מותו, וכעת נותרו בשטחים הפלסטיניים מעט מאוד סממנים של שלטון מרכזי

לגיטימציה רחבה ככל הניתן מבית ומחוץ. ככלל ניתן לומר שהמערכה המקדימה, המתאפיינת בפעולות טרור וחתרנות, מהווה את בסיס הלגיטימציה לגיבוש רצף המערכות שמיועדות לשנות את המציאות.

לפיכך בשלב המערכה המעצבת קיימת, ככלל, לגיטימציה גבוהה מבית למהלך ההכרעה שיוזמת הממשלה במדינה הדמוקרטית כדי להשיב את הביטחון לאזרחיה. מידת הלגיטימציה הבינ-לאומית מושפעת מגורמים רבים, ולפיכך היא מובהקת פחות מהלגיטימציה מבית, אם כי ככלל ניתן לומר כי המערכה המעצבת זוכה גם היא למידה גבוהה יחסית של

לגיטימציה במערכת הבינ-לאומית.

אולם ככל שרצף המערכות נמשך יותר זמן, מתקשה להשיג את התכלית האסטרטגית וכרוך באבדות הולכות וגדלות בחיי אדם ובחומר, כך הולכת ונשחקת הלגיטימציה מבית ומחוץ. המערכה המעצבת נמשכת לרוב בין חודש לשלושה חודשים, וכאמור נהנית מלגיטימציה גבוהה יחסית. מכיוון שהיא מסתיימת בדרך כלל בניצחון צבאי מוחץ של הצד החזק, הרי שהיא מעוררת ציפיות כי בכך הושגו כל היעדים של רצף המערכות.

אולם חוסר היכולת לממש את הישגי המערכה המעצבת במשך חודשים ואף שנים פוגע באופן משמעותי במידת ההזדהות עם המערכה ומעורר שאלות ותהיות אם יש הצדקה לעלות הגבוהה שלה.

הג'יהאד העולמי ותפיסת המערכות העוקבות

כל המערכות שתוארו במאמר הזה התאפיינו בכך שהן משכו אליהן לאחר זמן קצר גורמי טרור מהג'יהאד העולמי. בהקשר הזה יש לשים לב לנקודות הבאות:

- תפיסת המערכות העוקבות היא רלוונטית לעימותים בזירות מערכה מקומיות.
- תופעת הג'יהאד העולמי מחייבת גיבוש תפיסה שונה של התמודדות בשל המאפיינים הייחודיים שלה.
- קריסתן של מדינות לאום או של יישויות מדינתיות למחצה (הרשות הפלסטינית או השלטון הצ'צ'ני בצ'צ'ניה) יוצרת מציאות כאוטית שהיא מקור משיכה לגורמים שונים מהג'יהאד העולמי.
- המשמעות של הנאמר לעיל היא שההתמודדות במסגרת סדרת המערכות העוקבות נדרשת לתת מענה הן לאיומים הזירתיים-המקומיים והן למעורבות חיצונית של הג'יהאד העולמי בזירה ובפריפריה שלה.
- לג'יהאד העולמי תפקיד מרכזי בגלישת העימותים לפריפריה (למשל, הטרור של זקאווי בעיראק גולש לירדן, לסיני, לסעודיה, לטורקיה ואף לישראל).
- לג'יהאד העולמי תפקיד מרכזי ביצירת הזיקות בין מוקדי עימות מקומיים לזירה הגלובלית של הג'יהאד.

סקירה של ארבע הזירות שנידונו במאמר הזה מלמדת ששום צד חזק לא השיג עדיין את היציבות המיוחלת

סיכום

המאמר עמד על כך שישנם קווי אופי משותפים רבים למערכות באפגניסטן, בעיראק, בצ'צ'ניה ובזירה הישראלית-פלסטינית. הדמיון הרב נובע מכך שבארבע המערכות האלה ריסק גורם חזק את הגורם החלש וכעת הוא מתקשה להתמודד עם גורמי הטרור שנשאבו לתוך הריק שנוצר. יש אפוא לשים לב לנקודות הבאות:

- המערכה המעצבת - בשל האסימטרייה המובהקת המאפיינת אותה - משיגה בדרך כלל את מטרותיה.
- ההכרעה במערכה המעצבת יוצרת ריק ביטחוני ושלטוני. אל הריק הזה זורמים גורמי טרור, אשר משנים את אופיה של המערכה. האסימטרייה בין הצדדים נשארת, אלא שגורמי הטרור יודעים לנצל את האסימטרייה הזאת לטובתם ולרעת הצד החזק.
- השגת היציבות הביטחונית בשלב המערכה המייצבת היא תנאי מוקדם ליכולת לעבור למערכה האוחרת (המדינית). אולם הצד החזק מתקשה בדרך כלל להשיג את היציבות הזאת. סקירה של ארבע הזירות שנידונו במאמר הזה מלמדת ששום צד חזק לא השיג עדיין את היציבות המיוחלת הזאת.
- ניסיון לעבור למערכה האוחרת בלי להשיג את היציבות הנדרשת מביא לכישלון בהשגת המטרה הסופית של שלוש

המערכות העוקבות.

- היתקעות במערכה המייצבת לאורך זמן לא רק שאינה מקדמת את השגת היעדים האסטרטגיים של המערכות, אלא גורמת לשחיקה הדרגתית של הישגי המערכה המעצבת.
- בדוגמאות שהוצגו במאמר הזה מארבע זירות שונות ניתן לסכם אפוא שבמערכה המעצבת הושגה הכרעה; במערכה המייצבת לא הושגה יציבות ביטחונית וכתוצאה מכך המערכה האוחרת לא השיגה את יעדיה.
- כאשר המערכה המייצבת נקלעת למבוי סתום של טרור ושל מענה לטרור, יש הכרח לגבש סדרה חדשה של מערכות שתעביר שוב את היוזמה לידי הצד החזק.
- ניתן לתכנן מראש סדרה של מערכות עוקבות ושל תת מערכות עוקבות. כל סדרה כזאת מיועדת ליצור תנאים עדיפים לסדרה שבאה אחריה עד להשגת היעדים האסטרטגיים.
- לא תמיד יש צורך במערכה מעצבת במאפיינים צבאיים. לעיתים ניתן לנקוט מהלך מעצב המשנה את המציאות האסטרטגית ללא מלחמה.

